

Regeneration på kanten af havet

Af Sigrid Wibe

Kan en tom fiskerihavn og et hav, hvis økosystemer stadig kæmper for at finde deres plads efter årtier med overfiskeri og forurening, bidrage til en bredere forståelse af regeneration? Østersøen har over de sidste 40 år gennemgået en forfaldshistorie, der har haft store konsekvenser. Alligevel findes der her flere små glimt af nye perspektiver, der vidner om, at regeneration er i gang, dog måske på måder der kan være svære at få øje på.

Det er en mild efterårsdag. Sollyset falder skråt ind over havnens horisontale linjer, der adskiller himmel fra hav, havnebassiner fra åbent vand og kaj fra havnebassin. Nexø Havn ligner sig selv. Store, tomme havnebassiner der blev bygget for at gøre plads til de hundredvis af kuttere, der engang havde hjemme her. Jeg står og sludrer med en gruppe fiskere og havnefolk uden for fiskeopkøbscentralen. "Der er ikke nogen fisk, og sådan er det bare!" Sådan siger de igen og igen. "Der er ikke nogen fisk, og sådan er det bare!" Flere måneders feltarbejde har lært mig, at det er en sandhed med modifikationer. Der er faktisk fisk tilbage, bare væsentligt færre end tidligere, og derudover kvotelovgivning der gør, at de ikke kan fiskes.

Fiskerne fortsætter: "Der er ikke nogen fisk, og sådan er det bare, men sådan har det ikke altid været". Der var rige tider med fyldte havne og fem værtshuse i byen til at stille fiskernes ukuelige tørst. "Det var godt engang, du har vel set billederne?" En af mændene går ind for at finde et billede indenfor og rækker det derefter ud ad vinduet, så jeg kan se det. Det er blåligt falmet og viser den selvsamme havn, vi står på, bare fyldt med kuttere. Fiskerne fortæller og forklarer, beskriver hvor billedet er taget og hvilke kuttere, man kan se på det. De tager mig med ind i billedet, og vi lander på den selvsamme havn tredive år tidligere, det samme sted som vi stod i forvejen og alligevel en helt anden havn. Denne tur tilbage i tiden varer kun ganske kort; der er ting, der skal nås, sysler, der skal passes. Vi siger farvel og tak for snakken og smiler til hinanden. Denne tomme havn er stadig omdrejningspunktet i de liv, de lever.

En af de mange, nu tomme industribygninger på Nexø Havn.

Fiskeriets forlis: Det store forfald

Denne situation udspillede sig under mit specialefeltarbejde i 2020. Jeg var på Bornholm for at undersøge, hvordan tilværelsen ser ud for øens sidste fiskere og for at se, om jeg kunne få svar på mine spørgsmål om, hvordan det egentlig står til med Østersøen. Østersøfiskeriet voksede eksplosivt i det 20. århundrede. Teknologisk udvikling af redskaber effektiviserede fangsterne, og omkring slutningen af 70'erne blev der årligt landet omkring to millioner tons fisk på Bornholm. Nexø, øens fiskericentrum, havde cirka 300

hjemmehørende kuttere. Havnebassinerne var så pakkede, at man kunne gå fra den ene side til den anden fra kutter til kutter. Hver fisker genererede omkring fire arbejdspladser på land, og erhvervslivet glødede. Bankerne lånte enorme summer til fiskerne, der købte huse, biler og flere kuttere. Nogle påstår at have set fiskeskippere tænde deres cigarer med 1000-kronesedler, når fiskerne om aftenen mødtes på by-

ens fem værtshuse. Alting buldrede afsted, og ingen forestillede sig, at tingene kunne blive anderledes.

I 1977 indførte den Baltiske Fiskerikommission den første kvoteordning for Østersøfiskeriet. År for år reduceredes kvoterne for at beskytte de hastigt svindende bestande. Imellem 1980 og 1989 faldt moderbestanden af torsk fra 820.000 til 300.000 tons. Dette skete på grund af mange års

Billedet af hvordan det var engang.

overfiskeri og forurening, herunder primært kvælstof og fosfor fra landbruget, samt det tungmetallignende stof dioxin, der blev brugt i industrien langs havets kyster. Mens kvoterne blev mindre, fulgte antallet af kuttere trop. I 2017 vurderedes det, at der i alt var omkring 70 fartøjer tilbage på Bornholm. I dag er dette tal betydeligt tættere på nul. "Erhvervsfiskeriet fra Bornholm er snart en saga blot" lød det på Tv2Bornholm d. 26/4 2022. I starten af året blev de i forvejen små kvoter skåret drastisk ned, og 23 af øens sidste 27 erhvervsfiskere har søgt om ophugningsstøtte.

Dette er baggrunden for denne artikel. En fiskerihavn der er nærmest helt tømt for fiskere og et hav, der efter mange års disharmoni stadig ikke har fundet tilbage til holdbare økosystemer. Alligevel argumenterer jeg for, at situationen på Bornholm rummer fortællinger om regeneration – dog måske ikke som vi er vant til at tænke om konceptet. Hvad skal der til, for

at vi kan tale om regeneration? Er det en direkte udvikling 'i den rigtige retning' efter en periode med direkte udvikling 'i den forkerte retning', eller skal vi åbne konceptet op, således at det kan rumme flere nuancer? Jeg undersøger i denne artikel regeneration som mere end bare lineær, vækstbaseret udvikling; som noget der i stedet snørkler sig frem og tager uventede drejninger.

Hvad fisk og folk har til fælles

Alleryderst på en af de moler, der omgiver Nexøs tomme havnebassiner, ligger Lakseklækkeriet, der på trods af navnet ikke klækker laks, men derimod producerer en række andre fisk. En junidag lægger Lakseklækkeriet ramme til et projekt, som er planlagt i samarbejde mellem Fiskeplejen, et tiltag fra DTU Aqua, der arbejder med bevaring og forbedring af danske vand-

miljøer, og foreningen Bornholmske Amatørfiskere. Der skal befrugtes pighvaræg, som skal opdrættes og senere sættes ud i Østersøen. Fiskeplejen har tidligere opdrættet og udsat pighvar i danske farvande, men denne gang er metoden anderledes. De pighvar, der bliver sat i verden i dag, er yngel af lokale forældrefisk fisket op af Østersøen i dagene forinden. Tidligere opdrættede man pighvar med forældrefisk fra andre steder end der, hvor de skulle sættes ud. Disse fisk klarede sig typisk godt, men formerede sig ikke yderligere. Derfor har man nu ændret taktik. Fiskeplejens udsendte konsulent forklarer: "Tidligere troede man, at en fisk bare var en fisk. Sådan er det ikke. Pighvarren er en lokal fisk, der ikke flytter sig ret langt i sin levetid, og tilpasser sig lokale forhold". Med den nye praksis imødekommer man den måde, pighvarren tilpasser sig lokale forhold. I Østersøen er disse forhold især præget af en lav saltprocent og

temperaturspring som effekt af forskellige ilt-niveauer i havet, hvilket har stor betydning for, hvordan fisken fordeler sin energi. "Det er jo ligesom med mennesker", siger fiskeplejekonsulenten. "Vi er jo også tilpasset de forhold, vi lever under".

Dagens pighvarstrygning, som manuel befrugtning af fiskeæg hedder, går godt. Ud på eftermiddagen er adskillige spande fyldt med en blanding af tempereret saltvand og befrugtede fiskeæg, der over de næste måneder klækker og vokser sig til en størrelse på omkring en femkrone, inden de igen udsættes i Østersøen. Alligevel finder jeg senere ud af, at dagen kun resulterede i 20 små, nyudsatte pighvar. Til sammenligning blev der for nogle år siden udsat 30.000 pighvar i Vejle Fjord, inden man gik over til den nye metode. Alligevel mener fiskeplejekonsulenten, at udsætningen er en succes, fordi det er første gang, det lykkes dem at lave yngel på denne måde.

Pighvar i opdrætningsbassinet, klar til at blive 'strøget'.

Mod nye harmonier

Hvad fortæller pighvaryngel med lokale rødder om regeneration efter Østersøens degeneration? Jeg forstår historien om Østersøen, dens arter, og de folk, der har levet af den som en fortælling om desorientering og tab af bånd mellem de forskellige arter og entiteter. Overfiskeri, teknologisk udvikling af fiskeriredskaber, der gik hurtigere end økosystemet kunne holde til, og den forurening, Østersøens opland igennem årtier har pumpet ud i havvandet, har undermineret de relationer der tidligere fandtes i havet. Overfiskeri betyder mindre bestande, hvilket skaber uro i hele økosystemet, og forureningen gør det svært at komme på fode igen. Deborah Bird Rose argumenterer i bogen *Reports from a Wild Country* fra 2004 for, at konceptet *vildhed*, der ofte når det bliver brugt i naturkontekster, henviser til, at noget er uberørt, i stedet kan vendes på hovedet og bruges til at beskrive den proces, der foregår, når landskabets interne relationer bliver brudt af noget udefrakommen. Fra Roses etnografiske udgangspunkt er dette 'fremmede' det kvæg, kolonister satte ud i den australske outback. I Østersøen er det overfiskeri og forurening, der har fået båndene mellem de forskellige elementer i og ved Østersøen til at bryde og dermed skabt et miljø, der er præget

af *vildhed* i nogenlunde samme forståelse, som når man *farer vild*.

Når Fiskeplejen og fritidsfiskerne går sammen om at prøve sig frem med en ny metode til dyrkning og udsætning af pighvaryngel i Østersøen, der tager forbehold for lokale relationer mellem pighvar og hav, tror jeg, at det er udtryk for en begyndende regeneration i Østersøen. Men med 20 små nyudsatte pighvar er der stadig langt til en egentlig vitaminindsprøjtning. Måske er målet ikke at få fiskebestandene tilbage til deres tidligere niveauer. Der går mange år, før Østersøen igen er et godt hjem for dets arter, hvis det nogensinde kommer til at ske. I stedet består regeneration i den måde, hvorpå mennesker, pighvar og hav danner nye relationer. Den nye metode til opdræt af pighvar med lokale forældrefisk vidner om en ny opmærksomhed mod båndene mellem de forskellige spillere på banen. Det er stadig 'kunstigt' fremstillede fisk, der ikke havde været til uden menneskelig indblanding, men med en omsorg for det lokale økosystem der ikke kendetegnede tidligere tiders påvirkning af Østersøen. Ved tiltag som dette bliver Østersøen mindre *vild* i Roses forståelse, fordi der bliver skabt rum for, at bånd mellem hav og fisk kan genoprettes og styrkes. Det er ikke regenerati-

“ Der er så meget bekymring og frygt i samfundet, og til sidst bliver det til en ligegyldighed eller ignorance, fordi man bliver træt af at bekymre sig.

on som en reetablering af den tilstand, der herskede tidligere, men regeneration som en bevægelse, forsigtig og langsom, henimod et sundere økosystem. Regeneration i Østersøen og på Bornholms kyster er ikke en lige linje, men snørkler sig frem og tilbage og foregår på tværs af de arter og entiteter, der udgør feltet. Den tager små skridt imod muligheden for nye harmonier mellem hav, arter og folk og foregår både under og over vandet.

Marinbiologer på Nordbornholm

I Tejn på Nordbornholm står der, ligesom på mange andre havne, et isværk af den slags, der producerede is til at ise fangsterne. Det har ikke produceret is i flere år, men til gengæld har det fået nye beboere: den socialøkonomiske virksomhed *ivandet* er flyttet ind. Ivandet består af marinbiologerne Miller og Magnus og laver formidling og vidensindsamling med Østersøen som centrum. Magnus er opvokset på Bornholm med Østersøen i baghaven, og Miller er flyttet til, fordi hun og hendes familie ikke kunne stå for øen og dens hav. Fælles for dem er, at de brænder for at få folk til at se alt det gode, der findes under Østersøens vandspejl.

Hen over sommeren inviterer de lokale og turister til at leje udstyr på den gamle industrihavn i Tejn, der gør det nemmere at tilgå havet – waders, vandkikkerter, fiskenet og andet – og hjælper børn og voksne med at få øje på det, man ellers ikke får øje på i havet. Børn og voksne bevæger sig koncentreret rundt i det lave vand, mens de iagttager og fanger rejer, små bitte gopler, fladfiskyngel og tang, for derefter at artsbestemme det hele med hjælp fra biologerne. Løbende bliver gæsterne mere og mere fortrolige med havet og får øje på ting, de ikke før havde skænket en tanke. De opdager at den lille strand ved siden af havnen er mere end bare et sted, den er hjem for en række organismer, der tilsammen udgør et økosystem. Dette er målet for de to biologer. De ønsker at tilgængeliggøre havet for folk på øen og hjælpe med at åbne for den verden, der findes under havoverfladen, og som for manges vedkommende er fremmed. Selvom Bornholm er omgivet af hav, fylder det ikke ret meget i lokalpolitikken. Magnus fortæller:

“Kommunen siger, at deres ansvar slutter på kysten. Sådan er lovgivningen i Danmark. Havet ligger under national og international lovgivning, ikke kommunal. Der bliver ikke gjort noget på Bornholm for havet omkring Bornholm, og det ville vi gerne ændre.”

Ved hjælp af vandkikkerterne bliver det, der sker under havoverfladen synligt for I vandets gæster.

Måden biologerne forsøger at ændre det på er ved at inddrage folk og lære dem at få øje på, hvad der foregår under havoverfladen. Igennem dette arbejde vil de gerne genskrive historien om Østersøen. Den er mere end bare et dysfunktionelt hav. De lægger ikke skjul på det, der går dårligt, men de forsøger at skabe flere nuancer i Østersøens fortælling. Fortællingen om Østersøens dårlige tilstand kan være med til at skabe apati og ligegyldighed, mener de: “Der er så meget bekymring og frygt i samfundet, og til sidst bliver det til en ligegyldighed eller ignorance, fordi man bliver træt af at bekymre sig”. Ved at tilgængeliggøre havet for deres gæster, fysisk og igennem formidling, håber de to at få folk til at tro på, at tingene kan blive bedre.

Regeneration som et spørgsmål om at ‘få øje på’

Marinebiologernes formidlingsarbejde er endnu et eksempel på, hvordan regeneration i og ved Østersøen ikke følger en lige linje, men snørkler sig frem og tilbage. De to biologer forsøger at finde værdi og viden i tingenes tilstand. De håber på og arbejder for, at miljøforholdene i Østersøen kan ændre sig over tid, men målet for deres projekt er at skabe reelle indsigter om havet, som det er nu, hos folk, der ellers ikke ville få dem, og derfra, igennem en øget, lokal og folkelig interesse for havet, skabe varige og bæredygtige ændringer. Den regeneration vi finder hos de to marinbiologer, er således ikke en ny udvikling, men et spørgsmål om nye perspektiver på det, der i forvejen er.

Siden den kapitalistiske modernitet indtog den vestlige verden, har ideen om *udvikling* grundfæstet sin position som det mål, vi modellerer vores samfund efter. Udvikling er en løkkende ide. Den kommer med løfter

om forøget rigdom, modernisering, civilisering og bedre distribuering af klodens goder. Udvikling er en fortælling om linearitet: det hele kan blive bedre, rigere, større, mere retfærdigt. Der er altid et skridt mere. Fordi vi har stræbt efter udvikling i så lang tid, kan det være svært at få øje på værdi, der ligger uden for udviklingskurven. For at gøre det må man aktivt tilvælge et andet syn på verden. Jeg lader mig inspirere af Anna Tsing, der i *The Mushroom at the end of the World* fra 2015 skriver om det, hun kalder *arts of noticing* (herefter *kunsten at lægge mærke til*). Tsing beskriver metaforisk kunsten at lægge mærke til, som en øvelse i at lytte til flere melodier samtidig. Oversat til denne kontekst er kunsten at lægge mærke til at se efter modsatrettede fortællinger eller rytmer inden for den samme ramme i stedet for at kigge efter en lineær udvikling, der følger én vej. Derved åbner man for en

dybere forståelse for de nuancer, der ikke bare følger lineære udviklingsforløb. Denne form for læggen mærke til er især nødvendig nu, hvor vi trinvis indser, at kloden og dens befolkning (menneskelig og mere-end-menneskelig), ikke kan følge med i den udvikling, vi troede var vejen frem.

Marinbiologerne på havnen i Tejn praktiserer kunsten at lægge mærke til ved at kigge efter fortællinger om Østersøen, gode og dårlige, det, der virker og det, der ikke gør, og lader dem eksistere i den samme ramme. Herved lader de deres formidling af Østersøen række ud over ideen om udvikling. De formidler bredt og legende uden for mange instruktioner om, hvad det er man skal 'få øje på'. Ved at formidle denne form for 'læggen mærke til' håber de at kunne bidrage til en ærlig fortælling om Østersøen, der ikke lægger skjul på de ting, der er gået galt, men som samtidig fastholder nysgerrigheden og glæden ved

Dagens fangst vises frem.

havet for derved i sidste ende at starte en bevægelse af folk, der har lyst til at passe bedre på det.

Regeneration: Den perforerede linje

Disse etnografiske nedslag siger hver især noget om regeneration. Fælles for dem er at de viser, at regeneration udspiller sig i feltet mellem dét, der var og dét, der ligger forude. Problemet opstår, hvis vi former vores tænkning om regeneration om det, der var, således, at regenerationen bliver et spørgsmål om at finde tilbage til et tidligere niveau og dermed forstår degeneration og regeneration som lige linjer. En linje fra et tidligere topniveau, der fører ned til degenerationens lavpunkt og dernæst op igen, indtil vi rammer *hvordan, det var engang*. Hvordan det var engang, har det bare med at være grunden til, at det gik galt. Som tidligere beskrevet, har ideen om udvikling godt fat i det moderne, vestlige samfund. Vi tænker i vækst og bevægelse fremad og opad. I takt med at vi får øje på, at kloden ikke har kunnet holde til den udvikling, der har foregået på den, begynder vi at forstå, at ideen om udvikling måske ikke er så skudsikker. Det er vigtigere end nogensinde at lære os selv at lægge mærke til regeneration på nye måder.

De sidste års udvikling på bagkant af degenerationen på Bornholm viser noget om, hvad regeneration kan være, hvis det ikke nødvendigvis bare er ny udvikling i en lige linje mod et højere niveau. Regeneration på, i og ved Østersøen er en snørklet, perforeret linje, der langsomt og med mange omveje bevæger sig hen imod en bedre måde at forholde sig til hav på.

De gamle fiskere og havnefolk vidner om, at regeneration foregår på baggrund

af den historie, der gik forud for den og ofte i samspil med den. Disse folk findes stadig og har stadig deres tilværelse med havnene som centrum. En af fiskeriets erhvervsdrivende formulerede det således for mig: "Nexø Havn er ikke død! Den ser bare ud på en anden måde. Det handler om at sige, at det har forandret sig, men det har stadig en værdi". Flere af dem glæder sig over, at nye ting opstår, også selv om de opstår i det tomrum, deres eget erhverv har efterladt. De, der står for nye tiltag, interesserer sig meget for den generation, der gik forud, og for hvordan den viden, disse folk har efter lange liv på og ved Østersøen, kan bidrage til den nye vækst på meningsfulde måder. Fiskerne og de erhvervsdrivende på havnen vidner om, at regeneration ikke kun er et spørgsmål om nye ting, men også om gamle ting, der får nye udtryk.

Hos de lokale pighvarrer kan regeneration heller ikke spores som en lineær udvikling hen mod en bedre måde at gøre tingene på. Projektets biologer og frivillige bøvlere med at få de resultater, de egentlig er ude efter, og i processen opdager de flere og flere nuancer af, hvad det vil sige at høre hjemme et sted, og bidrager dermed til et mindre *vildt* hav. Igen snørkler regenerationen sig frem og tilbage og bærer præg af, at det tager tid og forgæves forsøg at blive bedre til at skabe økosystemer med plads til alle.

For de to marinbiologer består regeneration i at fortælle en ærlig historie om Østersøen, der ikke lægger skjul på, hvad der gik forud for den tilstand, den er i, i dag. Sideløbende består den degeneration, der findes på havnen i Tejn også i at øve sig i at få øje på det, der stadig findes og stadig har værdi på denne side af degenerationen for derved at skabe en større handlekraft og nysgerrighed.

Regeneration sker ikke nødvendigvis i samspil med ny vækst. Men når regeneration foregår uden for udviklingsregimet, kan det være sværere at få øje på. Det, jeg har set efter i denne artikel, er øjeblikke, hvor nye forbindelser mellem arter og entiteter dannes, eller relationer, der var der i forvejen, bliver genfundet eller styrkede. Det er øjeblikke, hvor det ses, at mennesker, hav og de arter, der bor i det, er blevet bedre til at give hinanden plads til at være der. Selvom den tilstand degenerati- onen medførte stadig er gældende, er der ting, der får lov at finde deres plads på ny.

Hvis udvikling og regeneration er sidestillet med hinanden i vores forståelse af konceptet, er regeneration ikke en god nyhed i denne artikels kontekst. Det var udvikling, der skabte problemerne i første omgang, og de kan ikke fikses med mere af det samme. I stedet består regeneration på kanten af havet på Bornholm i nye eller genfundne relationer, harmonier og rytmer i det sociale liv på tværs af arter og entiteter. Regenerationen er, at livet fortsætter.

Alle fotos af forfatteren.

Forslag til videre læsning

Argenti, Nicolas (2019) *Remembering Absence: The Sense of Life in Island Greece*. Bloomington: Indiana University Press.

Krøijer, Stine, Kolling, Marie og Sen, Atrayee (2020) Ruins and Rhythms of Development and Life after Progress. I *Ethnos* 86 (3):1-20.

Barth, Fredrik (1967) *On the Study of Social Change*. I *American anthropologist* 69.6: 661-669.

Om forfatteren

Sigrid Wibe er Ph.d.-studerende ved afdelingen for antropologi ved Aarhus Universitet. Her arbejder hun med sælfangst og biosociale aspekter i den Nordvest-Grønlandske fangerkultur. Denne artikel bygger på data fra det feltarbejde på Bornholm, der dannede rammen for hendes speciale i 2021, og som undersøgte Østersøen, dens beboere og de fiskere, der stadig er tilbage efter Østersøfiskeriets store nedtur.